

Руслана ДЕМЧУК,

*докторка культурології (культурологія),
кандидатка філософських наук (релігієзнавство), доцентка,
завідувачка відділу культурно-цивілізаційних досліджень
Інституту культурології НАМ України*

ПОСТАТЬ ГАННИ ПАВЛІВНИ ЧМІЛЬ У РАКУРСІ ПЕРСПЕКТИВИ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

У перше я потрапила до Інституту культурології НАМ України на початку 2012 року з питання організації Переддипломної практики магістрів-культурологів. Перед тим Акредитаційна комісія Магістерської програми кафедри культурології НаУК-МА (місце моєї роботи) вказала на відсутність у навчальному плані кафедри Переддипломної практики як на суттєвий недолік навчального процесу.

Справді, від часу розпаду радянської квазіімперії СРСР, коли швидко змінювалися менталітет та колективна свідомість, зокрема закладів освіти, культурологія набула актуальності як така царина знання, що функціонально здатна замінити історичний матеріалізм, спішно вилучений з вузівських навчальних планів задля європейської кореляції та інтеграції. Адже саме там критичне переосмислення модерну спонукало до ініціювання культурології як науки, презентованої Cultural Studies, Histoire culturelle, Kulturwissenschaften. Отже, культурологія була трансплантована до пострадянської системи освіти, хоча через це її сприймали або як суцільне запозичення, або вона адаптувалася, зазнаючи у процесі серйозних модифікацій. Від початку культурологія України формувалася як університетська наука, яку

розробляли фактично на трьох кафедрах культурології з акцентуацією теорії культури – у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» (від 1992 р.) та його філії Острозькій академії, згодом у Національному педагогічному університеті ім. М. Драгоманова (від 2005 р). Також у 90-х роках було відкрито факультет культурології в Київському національному університеті культури і мистецтв, де ця спеціальність набула прикладного характеру й була пов'язана з організацією культурно-масових заходів та менеджментом культурних проєктів. (Кирилова, 2011). Тоді ж постали питання про основні атрибутивні характеристики спеціальності: проблемне поле, цілі, завдання, предмет і об'єкт, методологію та провідні методи, що ентузіасти-викладачі вирішували самотужки. Хоча культурологія увійшла до системи освіти, але на момент своєї появи ще не входила до системи офіційної науки. Тож її неспланованість та несанкціонованість з боку владних структур від самого початку створили «проблему місця під сонцем» як проблему інституалізації культурології (Чумаченко, 2025).

Лише 2007 р. було створено наукову інституцію – Інститут культурології у складі Національної академії мистецтв України, який став провідною науково-дослідною установою в Україні, що мав здійснювати фундаментальні наукові дослідження в галузі культурології фахівцями-культурологами, адже наука є соціальним інститутом. Тож, коли постала чергова потреба в поетапній підготовці культурологів, то виникла ідея проведення практики МП кафедри культурології саме на базі Інституту культурології як діяльності, спрямованої, зокрема, на оволодіння навичками, необхідними для подальшої дослідницької роботи в наукових установах сфери культури. Адже проблему напрацювання принципів ідентифікації культурологічного знання, його системної організації та усвідомлення меж предметного простору не було вирішено остаточно.

Алгоритм практики передбачав, що за кожним практикантом індивідуально закріплювався відповідний куратор з числа

наукових співробітників ІК НАМ України, чії наукові інтереси перегукувалися/збігалися/корелювалися з обраними темами дипломних робіт магістрів. Підсумком практики обрано проведення Наукових круглих столів з акцентуацією тематичних досліджень молодшої генерації культурологів українських ЗВО, бо до ініціативи НаУКМА доєдналися інші кафедри культурології (Демчук, 2025). Саме в процесі організації Переддипломної практики я познайомила з Г. Чміль як кураторкою дипломних робіт наших студентів. Слід наголосити, що Ганна Павлівна дуже сумлінно ставилася до цих обов'язків, патронуючи напрям досліджень «кіномистецтво», тим самим збагачуючи дипломи здобувачів магістерського ступеня непересічним досвідом та власними напрацюваннями. Дотепер випускники-культурологи НаУКМА згадують про їхню співпрацю з вдячністю.

У серпні 2019 р. Ганну Чміль було обрано директором Інституту культурології НАМ України, що відкрило чергові перспективи для інституалізації культурологічної науки. Адже ситуація постмодерну суттєво відкоригувала культурну рефлексію відповідно до «культурологічного повороту», тенденції тлумачити всі соціальні процеси як культурні, причому не в оцінному розумінні, а буквально, як вираження загалом критерію «людського». Культура виступає тотальністю, що не має альтернативи, її зміст ототожнюють з поняттями «світ людини», людство, соціум. Після краху численних проєктів об'єднання людства, нині культуру розглядають як останню панацею від соціальних проблем. Отже, культурологія як метатеорія являє собою втілення культуроцентризму, коли розчарування в історії призвело до зачарування культурою. Самоусвідомлення (або саморефлексія культури) і є культурологією, витлумаченою у найширшому сенсі. Втім треба визнати, що культурологія як багаторівнева система знань про культуру лише формується, розробляє свій предметний ракурс, проблемне поле та концептуальний апарат з огляду на власну методологію. Зокрема, культурологія лише структурує власний вертикальний рівень, а в горизонтальному плані вона пов'язана

з іншими науками про культуру як системна гуманітарна дисципліна. Культурологія розглядає культуру в конкретних формах, спираючись на певний матеріал (отже, допустимим є різноманітність методів залежно від типу реконструктивних культур) за допомогою так званих «теорій середнього рівня», що спираються на конкретний фактологічний матеріал. Зазначена «проективність» аж ніяк не відмінює культурологію як гуманітарне знання нового типу, тим паче не позбавляє того місця, яке вона несвідомо/свідомо посіла у сучасній світовій науці.

Нині культурологію розуміють і як нову модель існування наук, адже рефлексія культури як цілісності можлива лише в іншій, контекстуальній системі координат. Невипадково культурологія виникла у XX ст., коли глобальні проблеми та виклики, що постали перед людством (світові війни та революції, розпад колоніальної системи та утворення національних держав, глобалізація, етнічна диференціація), потребували нового ракурсу осмислення й репрезентації.

Тривала рефлексія стосовно культурологічного проекту якраз засвідчує його здійсненність і спроможність, а не навпаки. Обговорення культурології як навчальної дисципліни та системної науки не припиняється, навіть у поточному році опубліковано фундаментальні дослідження про це (Сабадаш, 2025). Причому в Україні дискурс академічної культурологічної науки набув національної інтерпретації у форматі скоріше *Culturology*, а не *Cultural Studies*, чия проблематика вже потребує означення як «культурографія» (Король, 2025). Адже навіть наукове пізнання світу, незважаючи на декларацію неупередженості, не може бути суцільно нейтральним без латентного впливу на дослідника ментальної картини світу. Тож постнекласична галузь знання – Культурологія розвивається, ускладнюється, детермінується, проте універсальним може стати не лише константне, а й мінливе.

Культурологія – комплексна гуманітарна наука про культуру як основу людського буття, її генезу та історико-соціальні кон-

тексти, зміст, структуру і функції, закономірності, системні взаємозв'язки, засоби і форми оприявлення. Має міждисциплінарний статус, проте утримує власне предметно-проблемне ядро. Культурологія «компонує» культурну реальність, розпорошену між предметними царинами соціогуманітарного знання, онтологізуючи культуру як цілісність.

Не сумніваюсь, що під керівництвом Ганни Павлівни Чміль, чий ювілей ми цьогоріч відзначаємо, Інститут культурології НАМ України не лише подолає різноманітні виклики, а й реалізує амбітні проекти. Зокрема і надалі досліджуватиме проблематику культурологічного знання, у тому числі обумовлену (доцільним/недоцільним) зміненням шифрів освітніх програм галузі на В 12 «Culturology and Museology», що спонукатиме до подальшої академічної рефлексії шляхів розвитку культурології України.

Література:

1. Демчук, Руслана (2025). Переддипломна дослідницька практика в системі культурологічної освіти (на прикладі кафедри культурології НаУКМА). *Культурно-цивілізаційна проблематика у дослідженнях молодих науковців*: Зб. наук. ст. та тез наук. повід. за матеріалами наук. круглого столу Інституту культурології НАМ України та каф. культурології НаУКМА, Київ, 17 квітня 2025 р. Київ: ІК НАМ України. С. 70–73.
2. Кирилова, Ольга (2011). Українська культурологія у східно-західних контекстах. *Критика*. Число 7–8 (165–166). С. 29–35.
3. Король, Денис (2025). Culturology vs Cultural Studies the Kyiv-Mohyla academy case. *Культурно-цивілізаційна проблематика у дослідженнях молодих науковців*: Зб. наук. ст. та тез наук. повід. за матеріалами наук. круглого столу Інституту культурології НАМ України та каф. культурології НаУКМА, Київ, 17 квітня 2025 р. Київ: ІК НАМ України. С. 74–76.
4. Сабадаш, Юлія (2025). *Дослідницький простір української культурології: сучасний стан, перспективи*. Київ: Ліра-К, 2025. 236 с.
5. Чумаченко, Борис (2025). Культурологія: вчора, сьогодні, завтра. *Культурно-цивілізаційна проблематика у дослідженнях молодих науковців*: Зб. наук. ст. та тез наук. повід. за матеріалами наук. круглого столу Інституту культурології НАМ України та каф. культурології НаУКМА, Київ, 17 квітня 2025 р. Київ: ІК НАМ України. С. 31–33.